

การจัดการลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า

ช้างเอเชีย (Asiatic elephant; *Elephas maximus*) และช้างแอฟริกา (African elephant; *Loxodonta africana*) เป็นช้างสองชนิดที่เหลืออยู่จากความหลากหลายชนิดในสายวิวัฒนาการที่ยาวนานตามเวลาทางธรณีวิทยา

ภาพที่ 6. เสารั่วโพธิ์ และวังงูสีปึงจา-ริมเปียมบริเวณเขตอุทยานแห่งชาติ Nagabole National Park

ของสัตว์มีวงจากยุค Eocene จนถึงยุคปัจจุบันเหลืออยู่เพียงวงศ์เดียว คือ Family Elephantidae และกำลังถูกคุกคามจาก

การสูญเสียถิ่นที่อยู่อาศัยและการถูกล่า ขณะที่มนุษย์ยังรุก

คืบหน้าบุกรุกเข้าสู่แหล่งธรรมชาติและขยายพื้นที่การเกษตรออกไปอย่างกว้างขวางทั้งในพื้นที่คุ้มครอง และประชิดติดพื้นที่คุ้มครอง นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างคนและช้างป่าในพื้นที่คุ้มครอง 14 ของประเทศไทย

รองศาสตราจารย์ ดร. นริศ ภูมิภาคพันธ์ หัวหน้า

ภาควิชาชีววิทยาป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กล่าวว่า ช้างป่าเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ที่อาศัยอยู่รวมกันเป็นโขลง มีช้างเพศเมียอายุมากเป็นจ่าโขลง ช้างตัวผู้อยู่ตามลำพังหรือกลับเข้าโขลงในบางช่วงเวลา ขนาดโขลงมีจำนวน 5 - 20 ตัว อาศัยอยู่ได้ในป่าทุกประเภท ในอดีตจะพบได้ในบริเวณที่ราบถึงยอดดอยอินทนนท์ ซึ่งช้างป่ามีบทบาทสำคัญในระบบนิเวศในการสร้างทางด่านช้างป่า แหล่งดินโป่ง การขุดแหล่งน้ำในหน้าแล้ง การโน้มกิ่งและยอดไม้ ลูกไม้ป่าให้โน้มลงสู่พื้นล่างเป็นประโยชน์ต่อสัตว์กินพืช การดึงและโค่นกิ่งเปลือกและผลไม้ออกช่วยเปิดพื้นที่ป่าให้เป็นที่โล่ง เกิดพืชพรรณในหย่อมที่โล่งธรรมชาติซึ่งเป็นการทดแทนแบบย้อนกลับ ช้างช่วยในการกระจายเมล็ดพรรณพืช มูลช้างเป็นอาหารของแมลงและตัวกินมูลชนิดต่าง ๆ และยังเป็นแหล่งรองรับการงอกของเมล็ดไม้และเป็นปุ๋ยเพิ่มความสมบูรณ์ต่อพืชป่าด้วย ซึ่งการมีช้างอยู่โดยการคุ้มครองและจัดพื้นที่ให้โขลงช้างป่าอยู่ได้ย่อมเป็นผลดีต่อการจัดการและอนุรักษ์สัตว์ป่า อื่น ๆ ได้ แต่ด้วยการพัฒนาความเจริญและความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่กำลังบุกรุกป่าเปลี่ยนสภาพให้เป็นที่อยู่อาศัย ทำการเกษตรกรรม อ่างเก็บน้ำ ทำให้เกิดปัญหาการคุกคามต่อช้างป่าจากการล่าเพื่อจับลูกช้างป่า ล่าช้างป่าเอง และการล่าเพื่อปกป้องทรัพย์สิน จึงทำให้พื้นที่อาศัยของทั้งช้างเอเชียและช้างแอฟริกา มีขนาดเล็กลงและไม่ต่อเนื่อง

ภาพที่ 8. รั้วไฟฟ้าและคันคก ชักกะเช็กบนถ้ำนูนที่ติดกับช้างป่าบ้านกั้นน้ำบ้าน

สำหรับเหตุการณ์เกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างคนและช้างป่าในประเทศไทยไม่ใช่เรื่องใหม่ที่เพิ่งจะเกิดขึ้น แต่เคยเกิดขึ้นหลายครั้งในพื้นที่ต่าง ๆ เมื่อ 150 ปีที่ผ่านมา อาทิ กรณีช้างป่าลงมากินข้าวควรรวมกันถึง 1,000 ตัว บริเวณคลอง 22 ทุ่งรังสิต ในสมัยที่เริ่มพัฒนาระบบชลประทานผ่านทุ่งหลวง (ต่อมาเรียกทุ่งรังสิต) จนกระทั่งอธิบดีกรมชลประทานสมัยนั้นเสนอให้กำจัดเสียเพราะนอกจากกินข้าวแล้วยังทำลายเรือนโรงที่พักอาศัย เรือที่ผ่านคลอง หรือแม้แต่ชีวิตชาวนา แต่ก็มีฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับการฆ่าช้างป่าให้เหตุผลตามความเป็นจริงว่า "เพราะบริเวณนี้แต่เดิมเป็นที่อยู่ของช้าง

ป่า เมื่อคนไปเอาที่ทำเป็นที่นา ช้างจึงไม่มีอาหารตามธรรมชาติซึ่งมากขึ้นข้าว” ซึ่งปัญหาเรื่องช้างป่านี้รัฐมิได้แก้ไขจัดการใด ๆ เมื่อก่อนอพยบเข้ามาอาศัยมากขึ้นช้างจึงค่อย ๆ หายไป และยังมีปัญหาช้างป่ากับอุบัติเหตุการเดินรถไฟใน

ภาพที่ ๑๑. ช้างเดินข้ามถนนทางทะเลผ่านหลังช้างป่าในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

ยุคเริ่มเปิดทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - อโยธยา ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีช้างป่าหากินทั้งสองฝั่งของทางรถไฟ บางครั้งขึ้นมาบนรางรถไฟเกิดอุบัติเหตุรถไฟชนช้างตายอยู่บนรางและรถไฟตกจากนกรกรมการเมืองต้องเข้ามาแก้ไขไล่ขับให้โขลงช้างป่าไปหากินอยู่ที่อื่น ซึ่งปัญหาเรื่องช้างป่ากับคนยังคงดำเนินเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันและยังมีแนวโน้มที่พบเพิ่มขึ้นในหลายพื้นที่ เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว จ.ชัยภูมิ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จ.อุทัยธานี , เหตุการณ์โขลงช้างป่าเดินทางจากป่าน้ำหนาวไปสู่ภูกระดึง ผ่านหมู่บ้านตั้งใหม่กลางป่าในช่วงปี 2524 และยังเข้าทำร้ายพระภิกษุสงฆ์และนักท่องเที่ยวเสียชีวิต , และที่ป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรีและอุทยานแห่งชาติกุยบุรี จ.

ประจวบคีรีขันธ์ มีรายงานว่าในพื้นที่ขนาด 969 กม.² พบว่ามีช้างป่ามากกว่า 140 ตัว และเนื่องจากการขยายตัวของ การปลูกสับปะรดเพื่ออุตสาหกรรม จึงทำให้เกิดเหตุการณ์ช้างป่าทำลายพืชผลทั้งในหน้าแล้งและหน้าฝน การลงกินผลสับปะรด และสร้างความขัดแย้งในระยะยาว จนกระทั่งมีโครงการพระราชดำริ และแนวทางพระราชทานในการแก้ไขปัญหาระหว่างช้างป่าและราษฎร , เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน และอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง เริ่มมีปัญหาจากช้างป่าเขาอ่างฤๅไนลงกินข้าวโพดในพื้นที่จังหวัดระยองในปี 2535 ต่อมาในปัจจุบันพบปัญหาการทำลายพืชผลการเกษตรในพื้นที่ด้านจังหวัดจันทบุรีและฉะเชิงเทรา ช้างที่ออกมาบนถนนเส้นหนองคอก-คลองหาด สร้างปัญหาด้านความปลอดภัยในการเดินทางผ่านเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวลากลางคืนและเคยปรากฏปัญหาช้างป่าแย่งข้อยและมันสำปะหลังจากรถบรรทุกข้อยที่แล่นผ่าน มีอุบัติเหตุรถยนต์ชนช้างป่าบนถนนทำให้ทั้งช้างป่าและผู้ขับรถเสียชีวิตและบาดเจ็บ

ซึ่งปัญหาสำคัญในเรื่องนี้สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเด็น คือ ปัญหาของช้างจากธรรมชาติและ การคุกคามจากมนุษย์ และ ช้างป่าที่มีปัญหากับประชาชน สำหรับการจัดการแก้ไขเพื่อบรรเทาความขัดแย้งของมนุษย์และช้างป่าทำได้หลายวิธี อาทิ การศึกษาสำรวจข้อเท็จจริงจนไปถึงแนวทางออกของการแก้ไขและลดความรุนแรง ซึ่งจะต้องทำการกำหนดขนาดและความเหมาะสมของพื้นที่คุ้มครองหรือพื้นที่อนุรักษ์ให้ชัดเจน และมีความเหมาะสมกับการอยู่อาศัยของสัตว์ป่า ศึกษาประชากรและพฤติกรรมช้างป่าโดยการสำรวจนับจำนวนโดยตรงหรือคำนวณปริมาณกองมูล/พื้นที่ , ทำแนวทางการป้องกัน เช่น ขุดคูร่องลึก 1.5 เมตร และนำมูลดินขึ้นถมสูงเหนือร่องเพื่อให้เกิดความชื้น สร้างแนวรั้วลวดหนามและรั้วไฟฟ้า การก่อไฟ ใช้อุปกรณ์ประดิษฐ์ที่ทำให้ช้างกลัว เช่น ฟันคนหรือแผ่นแสงสะท้อน , ใช้กลิ่นและความระคายเคืองโดย

ภาพที่ ๑๒. การจุด และยิงลูกกระพริบแสงด้วยไฟฉายเพื่อไล่ช้างป่า

อาจปลูกพริกและใช้พริกหรือพริกไทยนำมาทาไว้ตามแนวรั้ว , สร้างหอสังเกตการณ์และเฝ้าระวังเหตุ , ติดป้ายเตือนและสัญลักษณ์ต่าง ๆ แจ้งให้ผู้เดินทางทราบว่าพื้นที่นี้เป็นที่อยู่อาศัยหรือทางผ่านของช้างป่า , การเผชิญหน้าและการขับไล่อันตรายได้โดยการขู่ไล่ให้ตกใจ , การกำจัดและการจับย้ายไปไว้ที่อื่นซึ่งการยิงช้างป่าที่ก่อปัญหาจะเป็นทางเลือกสุดท้ายเพื่อป้องกันอันตรายต่อชีวิตของประชาชน หรืออาจทำการคุมกำเนิดช้างโดยใช้ลูกดอกยาคุมกำเนิด , การจัดการพื้นที่อาศัยที่เหมาะสมเพื่อช้างป่า , ศึกษาแผนความสามารถของพื้นที่ในการรองรับประชากร และการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน การแก้ไขปัญหาเรื่องผลกระทบจากช้างป่านี้นับว่าจำเป็นต้องศึกษาเรียนรู้ปัญหาเพื่อหาทางป้องกันและแก้ไขโดยต้องมีความร่วมมือระหว่างประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างต่อเนื่องและจริงจัง นอกจากนี้ยังอาจนำการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อชมช้างป่ามาใช้แก้ปัญหาเป็นการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เป็นโอกาส ซึ่งมีกรณีตัวอย่างของการใช้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อแก้ปัญหาช้างป่าทำลายพืชผลการเกษตรในพื้นที่ติดกับ **Chitawan National Park** ประเทศเนปาล โดยประชาชนมีความพึงพอใจในรายได้ใหม่จากการท่องเที่ยวทดแทนพืชการเกษตรที่เสียหายเนื่องจากช้างป่าทำลาย แต่ **Dr. Sanjay K. Nepal** ให้ข้อคิดในขณะที่มาบรรยายพิเศษที่คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อปี พ.ศ.2549 ในหลักการที่ว่าไม่ควรยึดติดว่าเป็นแหล่งรายได้หลัก แต่ควรพิจารณาเป็นรายได้เสริมเท่านั้นเพราะผู้ชมและผู้สนใจศึกษาธรรมชาติไม่ได้มีอยู่ตลอดเวลา

ภาพที่ 16 หอชมช้างป่าบ้านบึง แขวงทลิ่งโขง ประเทศลาว